

Відзив офіційного опонента

на дисертаційну роботу **КУКЛІНА Андрія Володимировича**
«ЕКСПРЕСІЯ ГЕНІВ ВРОДЖЕНОГО ІМУНІТЕТУ В ІНТАКТНИХ
ГЕПАТОЦИТАХ ТА ПЕЧІНЦІ ЩУРА ПІД ЧАС ЇЇ РЕГЕНЕРАЦІЇ»,
поданої до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних
наук за спеціальністю 03.00.03 – молекулярна біологія

Дисертаційна робота А.В. Кукліна присвячена **актуальним проблемам** сучасної біології – з'ясуванню молекулярних механізмів процесів регенерації і ролі імунних механізмів у забезпеченні цих процесів. Еспериментальною моделлю для такого дослідження автор вибрав регенерацію печінки, що, з одного боку, інтенсивно вивчається, а, з іншого боку, трансплантація цього органу є надзвичайно складною операцією, а вирощування клітинного матеріалу для регенерації залишається невирішеним питанням. Ця робота має також певне методичне значення, оскільки запропоновані автором відомості про характер експресії специфічних генів печінкових клітин є корисною вказівкою (алгоритмом) для інших дослідників, які займаються проблемами регенерації.

Робота відповідає **спеціальності** 03.00.03 – молекулярна біологія.

Роботу виконано в Інституті молекулярної біології і генетики НАН України **в рамках** держбюджетної теми «Особливості функціонування та множинність форм фактора елонгації трансляції 1 вищих еукаріотів» (№ 0105V005340, 2006-2010 рр.). Крім того, автором проведені дослідження за грантом УНТЦ № 4381 «Новітні технології у вивченні функціональної активності інтерферону альфа» (2007-2009 рр.), а також за короткостроковими грантами ЮНЕСКО для досліджень в Інституті онкології імені М. Склодовської-Кюрі (м. Глівіце, Польща) і грантом на виконання українсько-індійського науково-дослідного проекту "Роль модифікуючих ензимів родини TRIM в регуляції інтерферону альфа і виживання клітин печінки при регенерації". У роботі також використані результати державної цільової науково-технічної програм із впровадження і застосування технологій ГРІД для моделювання мереж генної регуляції з метою системного аналізу відповіді печінки на дію інтерферону альфа».

У **списку праць** за темою дисертації наведено 5 статей, включно зі статтею у міжнародному журналі *J. Interferon & Cytokine Res.* (2014), в якій здобувач є 1-м автором, а також 4 статті у такому академічному виданні, як **Biopolymers and Cell**. Серед тез за результатами дисертаційної роботи переважають такі, що опубліковані у матеріалах міжнародних наукових конференцій. Хотілося б почути від здобувача, на яких із цих конференцій він

побував особисто і з якою доповіддю (усною чи стендовою) він там виступав. Автором дисертації одержано Патент України на корисну модель, але згадка про це чомусь наведена у кінці списку тез, тоді як цю інформацію доцільно було навести відразу після списку опублікованих статей.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційна робота А.В. Кукліна була націлена на: 1) визначення особливостей зміни профілю генної експресії у первинних гепатоцитах щура із використанням мікрочіпів на базі олігонуклеотидів ДНК із високою щільністю зондів; 2) характеристику транскрипційної відповіді з боку генів *Isg15*, *Ubell*, *Ube2l6*, *Usp18* після часткової гепатектомії. При цьому встановлено, що така відповідь не співпадає у часі з транскрипційною відповіддю з боку гена *Ifna*.

Враховуючи значну кількість досліджень процесів, які супроводжують часткову гепатектомію у щура, автору дисертаційної роботи необхідно було **більш чітко підкреслити**, що принципово нового ним було досягнуто в ході виконання роботи. Очевидно, новизна тут полягає у встановленні послідовності активації генної експресії у первинних гепатоцитів упродовж 3-х і 6-ти год з початку дії IFN α . Тоді як твердження автора у 1-му реченні Висновку 2 про те, що «Вперше охарактеризовано зміни в профілі генної експресії у первинних гепатоцитах під впливом IFN α за умов, наближених до ситуації після часткової гепатектомії», викликає певні сумніви щодо терміну «вперше».

В описі «**Практичного значення одержаних результатів**» об'єктивно вказано основні положення науково-практичної цінності дисертаційної роботи. Разом з тим, 1-ше речення, яке звучить «Результати проведених досліджень із симуляції впливу ендогенного IFN α на клітини печінки під час регенерації печінки **поглиблюють існуючі дані** про участь цього цитокіну у відновлювальних процесах, а також у процесах, які не пов'язані із вірусною інфекцією» слід визнати «**науковим штампом**» і без нього тут можна було б обійтися.

На думку опонента, визначення **мети дослідження** (Охарактеризувати експресію гена *Ifna* та його генів-мішеней в печінці, що регенерує, впродовж пререплікативного періоду) більш чітко відображає головну ідею роботи, ніж існуюча назва роботи (Експресія генів вродженого імунітету в інтактних гепатоцитах та печінці щура під час її регенерації), яка є досить загальною. Натомість, до мети роботи доцільно було б додатково включити положення про характеристику експресії гена *Ifna* на рівні мРНК в тканині, ізольованих гепатоцитах і непаренхімних клітинах інтактної печінки та печінки після лапаротомії.

Відповідно до поставленої мети, автор запропонував вирішення **6-ти головних завдань**, які повністю відповідають спеціальності «молекулярна біологія». Необхідно зауважити, що Завдання 3 (Верифікувати результати експерименту з мікроареями ДНК шляхом аналізу експресії вибіркового генів методом зворотної транскрипції і кількісної полімеразної ланцюгової реакції (ЗТ-кПЛР)) не можна вважати абсолютною верифікацією експресії генів, що, в першу чергу, передбачає Вестерн-блот аналіз продуктів генів, чи оцінку біологічної активності цих продуктів. Без такого аналізу важко стверджувати про те, що генна експресія призводить до прояву тих чи інших біологічних функцій.

Методи дослідження, використані під час виконання дисертаційної роботи, сучасні й адекватні спеціальності «молекулярна біологія». Разом з тим, у роботі доцільно було застосувати й деякі біохімічні (Вестерн-блот аналіз білків і визначення їх ензиматичної активності) і клітинно-біологічні (проточна цитофлуориметрія і мікроскопічна цитохімія клітин). Це суттєво підвищило б цінність одержаних результатів і їх фізіологічну інтерпретацію.

Розділ 4 «**Узагальнення одержаних результатів**» написаний логічно і базується на одержаних даних. Зауваження тут можна висловити до значної кількості «*наукового сленгу*», який зустрічається в тексті цього розділу.

Крім розділу «Узагальнення одержаних результатів» і «Висновків» у дисертаційній роботі міститься також Розділ 4.5 «**Резюме**», написаний майже на 3-х сторінках. Тут здобувач обговорює висловлене ним і співавторами припущення про «можливу участь $IFN\alpha$ як найактивнішого фактора вродженого імунітету і цитокіна плейотропної дії, в переході клітин печінки від стану проліферативного спокою до активації проліферації». Результати дисертаційної роботи слугують доказами на користь цього припущення. Разом з тим, тут використовується теза про «*квазіфізіологічну дію $IFN\alpha$* , яка мала би перешкоджати розвитку проапоптичних процесів та інгібуванню проліферації, що спостерігаються за терапевтичної дії $IFN\alpha$, наприклад, під час лікування вірусного гепатиту». Питання до здобувача – чому саме він називає цю дію квазіфізіологічною.

За результатами дисертаційного дослідження автором зроблено **6 висновків**, які, в цілому, відповідають одержаним результатам.

Список використаних джерел налічує 180 цитувань, серед яких 6 цитувань 2016 року, 2 - 2015 року, 4 - 2014 року, багато – 2013 року.

Результати дослідження були піддані **статистичній обробці**, що відмічено на рисунках і у підписах до них.

Структура роботи є традиційною. Детально описаний «Зміст роботи» Розділ «Огляд літератури» добре ілюстрований, що полегшує сприйняття

наведеного там матеріалу. В кінці цього розділу підведений підсумок, де вказано, що було відомо до виконання дисертаційної роботи, що було невідомо, і які головні цілі були поставлені в роботі. Робота містить «Додатки» з матеріалами біо-інформаційного аналізу одержаних результатів.

Редакційні зауваження і запитання до дисертаційної роботи А.В. Кукліна, що не наведені у викладеному вище тексті Відзиву опонента.

1) В авторефераті, а не лише в тексті дисертації, при описі «Матеріалів і методів дослідження» необхідно було вказати Протокол засідання комісії з Біоетики за номером №8 від 20.09.2016 р. про дотримання автором норм і вимог гуманного ставлення до лабораторних тварин у дослідженні.

2) У молекулярно-біологічній термінології пора запровадити замість терміну «мікроареї ДНК», що використовується автором у рецензованій роботі, інший більш відповідний термін, наприклад, «мікрочіпи чи мікроматриці ДНК».

3) У дисертаційній роботі зустрічається «лабораторний сленг», наприклад, «вода, що оброблена ДЕПКом». По-перше, такого скорочення (ДЕПК) нема у списку скорочень до дисертації, а, по-друге, скорочення не мають відмінків.

4) У підписі до Таблиці 3.1 вказано «концентрація мРНК...», тоді як насправді це – кількість копій молекул РНК у розрахунку на нг тотальної РНК. Про це, до речі, написано у дужках у коментарі до підпису. Очевидно, це ж зауваження стосується і Рис. 3.1 та Рис. 3.2.

5) Назва підрозділу 3.2. звучить «IFNa «включає» 24 диференційно експресованих гена....» доцільно відредагувати на «IFNa диференційно індукує експресію 24-х генів....».

6) У підписах до Рис. 3.4, 3.5, 3.6, 3.7 замість терміну «планка похибки» краще було б використати термін «діапазон похибки».

7) Не зовсім прийнятним є термін «ІСГілування», який доцільно замінити більш адекватним терміном.

8) Висновки до дисертаційної роботи звучать дуже лаконічно і хотілося б побачити в них більше конкретики і кількісної характеристики наведених результатів. Наприклад, у Висновку 1 сказано «Експресія гена *Ifna* у непаренхімних клітинах печінки **зростає** на початку відновлювального процесу вже через 1 год після часткової гепатектомії і **знижена** впродовж 12 год після лапаротомії». Питання до автора – **наскільки вона зростає** через 1 год після часткової гепатектомії і **наскільки вона знижується** впродовж 12 год після лапаротомії. У Висновку 6 стверджується про те, що «більш рання відповідь на часткову гепатектомію реалізується за участі процесів транскрипції і трансляції, а на лапаротомію – за участі тимчасової модифікації білків шляхом ІСГілування». Це – дуже не конкретні твердження.

Як видно із наведених зауважень, переважна більшість із них має редакційний або рекомендаційний характер і тому вони суттєво не впливають на основний зміст дисертаційної роботи А.В. Кукліна і на зроблені в ній висновки.

Висновок. Дисертаційна робота Кукліна Андрія Володимировича «ЕКСПРЕСІЯ ГЕНІВ ВРОДЖЕНОГО ІМУНІТЕТУ В ІНТАКТНИХ ГЕПАТОЦИТАХ ТА ПЕЧІНЦІ ЩУРА ПІД ЧАС ЇЇ РЕГЕНЕРАЦІЇ», за своїм об'ємом та актуальністю, науково-практичною цінністю, методичним рівнем, проведеним аналізом і зробленими висновками відповідає вимогам ДАК МОН України до кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата біологічних наук за спеціальністю 03.00.03 – молекулярна біологія.

Офіційний опонент,

Завідувач відділу регуляції проліферації клітин та апоптозу

Інституту біології клітини НАН України,

доктор біологічних наук, професор,

член-кореспондент НАН України

Стойка Р.С.

Львів, 30 вересня 2016 р.

Підпис член-кореспондента НАН України Стойки Р.С. засвідчую:

Учений секретар Інституту біології клітини НАН України,

к.б.н.

Барська М.Л.